

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Mevo' ha-Yerushalmi

Frankel, Zacharias

הירכז, לקנרפ

Bresloy, [5]630 = 1870

ישימח קרפ.

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-9910

עוד יש להעיר על הא דאיתא בכלי יומא ל"ח ושם רשעים ירקב דלא
 אסקי בשמייהו. ונראה דבא"י לא חשו לזה דהרי מצינו אמורא ושמו רבי
 בייחוס, ובייחוס הוא שם איש אשר יצא למינות כידוע. וכן נמצא ר' חייא
 בר טיטס, ר' יודה בר טיטס והוא שם הרומי הידוע אשר החריב בית
 מקדשנו. ואין להאריך.

פרק חמישי.

מפרשי הירושלמי, והתלמוד הירושלמי אשר בדינינו היום.

כבר קדם לנו בפרק שלישי שע"י צוק העתים הלכו ודלו הישיבות בא"י
 ולא ניסדר הירושלמי כראוי. וה' לא אמר להשבית זכרון התורה והקים
 לה שם ושארית בכבל ושמה ישבו כסאות למשפט גם אחר חתימת תלמוד
 בבלי, והוקמו על רוזני התורה המה הרבנים סבוראי והגאונים, ועל שכמי
 האנשים הגדולים האלה היה המשא לעבוד עבודת הקודש לסיים סידור הבבלי
 ולהעמיד אותו על תכונתו למען ירוץ הקורא בו. ולפי גודל המלאכה אשר
 עלתה עליהם, מצורף אליה העמל והשקידה להפיץ לימוד הבבלי לא נשאר
 להם פנאי ללימוד הירושלמי, ואפשר שלא בא כלל לידיהם, לכן לא נזכר
 הירושלמי לא בספריהם ולא בתשובותיהם. והרי הספרים הזוטר ראשונים אשר
 בדינינו והם הלכות גדולות וס' השאלות לר' אחא משבחא לא נתיסדו בשום
 מקום בהלכותיהם על הירושלמי, ואך הגדות באו בהם אשר מקורם בירושלמי
 ונראה שאלה הגדות נודעו להם מקבוצת הגדות בספר מיוחד וכעין הרבות
 ומדרש תנחומא וכו'. וכבר עמד הגאון רש"ל ר"פ ז"ל על זה בכרם חמד שנת
 תר"א והוכיח כן בדברים כי נעמו. ונוסף להביא עוד ראייה לזה ממה דאיתא
 בשו"ת שערי צדק ח"ג ש"ג סי' ז' הדא מילתא בעי לה כמה כלי מן קמי מר
 רב שמואל ראש כלה ולא פשטה גברא דקדיש איתתא ואול למדינת הים
 ואתני בהדא (צ"ל בהדה) דאי לא אתי לזמן פלוני ליבטלו קידושי ומטא
 זימנא ולא אתא מאי מי מדמינן קידושין לגיטין וכי הכין דאין אונס בגיטין
 אין אונס בקידושין ובטילין קידושין או לא ולא איפשיטא ע"כ. והנה הדין הזה
 אשר היו מסופקין בו כמה כלי ולא איפשיטא הוא שנוי בפירוש בירושלמי
 קידושין פ"ג הל' ב' (ס"ג ע"ד) והכי איתא שם: ר' אבהו בשם ר' יוחנן סדר
 הסימפון כך הוא אנא פלן בר פלן מקדש לידך אנת פלני ברת פלן על מנת
 ליתן לידך טיקמת פלן ומכנסניך ליום פלן ואין אתא יום פלן ולא כנסתיך לא
 יהוי לי כלום אידע לו אונס ר' יוחנן אמר אונסא כמאן דלא עבד רשב"ל

אמר אונסא כמאן דעבד על דעתיה דרשב"ל היך צריך למיעבד דאין אתא
יום פלן ולא הויתי כונסה לי לא יהא עלייך כלום ר' יוחנן דמיך סקיד לבנתיה
דיהוון עבדן כרשב"ל (ועיי' ברין בפירושו לר"ף קידושין רל"ב ע"ב בסוגי
דהאומר לאשה הרי את מקודשת ע"מ שאתן לך מאתים זוז). הרי ההירושלמי
לא היה ידוע לר' שמואל ריש כלה, ור' שמואל ריש כלה חי במאה השביעית
עיי' אגרת רש"ג: „וכתר מלך רב יהודה זקננו שהוא אבי לאבינו בר מר
שמואל ריש כלה ראש שנת ר"ז. (ומה דאיתא בחידושי הרישב"א ברכות
מ"ג מר שמואל ריש כלה רביה דר' אחא משבחא ע"כ שוכרו מתוכו, דר' אחא
משבחא לא עלה לגאונות ולא היה לו ריש כלה), הרי לך דגם במאה
השביעית לא היה עוד ידוע הירושלמי בכבל (ועיי' הוספות).

והראשון המביא הירושלמי הוא רבינו סעדיה, וקראו בשם תלמוד ארץ
ישראל עיי' שרת שערי צדק ח"ג ש"ב ס" ט'. ונראה שהגיעו לזה המאורע אשר
אירע לו עם הקראי שלמן בן ירוחם. הקראי הזה העתיר דברים על המחזיקים
בתורה שבע"פ ואמר שרבו המחלוקות בין החכמים הראשונים עד שהרגו זה את זה.
ורס"ג השיב כי שקר ענה בהם ולא נמצא דבר זה בתלמוד, או הוציא שלמן בר
ירוחם הירושלמי ודראה שאיתא שם (עיי' לעיל פ"ג ערך ר' יהושע אונייא) שהרגו
וכו, עיי' ס' ליקוטי קדמוניות מאת שמחה פינסקער בנספחים שהביא המאמר
של שלמן ז"ל: וכבר הכחיש הפיתומי (והוא רס"ג) שלא היה בין בית שמאי
ובין בית הלל מלחמה או שהרגו קצתם לקצתו והבאתי תלמוד סדר מועד
אשר לאנשי א"י ופתחתי ההלכות שזה המעשה נזכר בהן ופירוש יעקב בן
אפרים בזה והלכתי עמו לבבל לברר איך סילף הפיתומי את הדברים ליפותן
ע"כ. והנה אין אשם בזה לרס"ג כי לא כיחש בזרן דברי שלמן, כי בכבלי
לא נמצא באמת דבר זה שהרגו תלמידי ב"ש בתלמידי ב"ה והירושלמי לא
נודע אז בכבל (והחכם פינסקער הטיח שם שלא בדין דברים כלפי רס"ג).
ואחר אשר הביא שלמן הירושלמי לבבל והוציא ממנו דברים נגד המחזיקים
בתורה שבע"פ ראה רס"ג ז"ל שעת לעשות לה' לעסוק גם בתלמוד ירושלמי
והביאו כבר לפסק דין בתשובה דס' שערי צדק שזכרנו. ומימי רס"ג
נתפשט הירושלמי בכבל. — וכאשר שנתו הישיבות בכבל הוכן לירושלמי
כסא בספרד, ואפשר שבא לשם ע"י תלמידי רבינו ניסים תלמידו של רבינו
האי אשר ישב בקירואן מול ארץ ספרד ורבינו ניסים עסק הרבה בירושלמי
(עיי' תולדות רבינו ניסים לרש"ל ר"פ). וחכמי ספרד עסקו בירושלמי ובכבלי
כאחד, ואך במקום שהירושלמי והכבלי חולקים נתנו משפט הכוונה להכבלי
והעמידו ההלכה על פיו וכמו שזכרנו בפ"ג בשם הר"ף.

ובצרפת לא נודע הירושלמי בימים הראשונים, ונראה שבא לשם מספרד
בימי רבותיו של רש"י, ולא עסקו בו כי אם לפרקים כי לא נמצאו בידם כ"א
מעט קונטרסי הירושלמי. ואשר מורה על זה הוא כי רש"י ז"ל לא הרבה
להביא הירושלמי בפירושו לבבלי ובקצת מקומות שמביא אותו מראין דבריו
שלא ראה בעצמו הירושלמי. עיי' רש"י ברכות ל"ג ע"א ד"ה ומת הערוד

מצאתי בה"ג אמרי במערבא כשהערוד נושך את האדם אם הערוד קודם למים
 מת האדם ואם האדם קודם למים מת הערוד עכ"ל. והוא בירושלמי במקומו
 (ברכות פ"ה ט' ע"א) מה עסקיה דהדין חברכריא כד הוות נכית לבר נשא
 אין בר נשא קדים למיא חברכריא מיית ואין חברכריא קדם למיא בר נשא
 מיית. — שבת צ"ב ע"א ד"ה שכן משא בני קהת ובשם רבינו יצחק בר
 יהודה מצאתי שאמר בשם רבינו האי שמופודש בהש"ס ירושלמי ופקודת אלעזר
 בן אהרן הכהן שמן המאור וקטרת הסמים וכו' עד סוף הדיבור, והוא בירושלמי
 במקומו (ובאיזה שינוי ע"ש). — גיטין ל"ז ע"א רש"י ד"ה בשביעית בזמן
 הזה ומצאתי בתלמודי רבינו יצחק שכתב במס' גיטין בירושלמי מנין שאין
 השמיטה נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג שנאמר וזה דבר השמיטה שמוט וכו'.
 והוא בירושלמי במקומו גיטין פ"ד הל' ג' וגם שביעית (פ"י ע"ג) וזה דבר
 השמיטה שמוט רבי אומר שני שמיטין שמיטה ויובל בשעה שהיובל נוהג
 השמיטה נוהגת וכו' (ואפשר שזה המאמר היה בקונטרסו של רש"י לכד במס'
 שביעית, עיי' לקמן סי' ג' כתבי יד של הירושלמי).

ובימי בעלי התוס' רבו קונטרסי הירושלמי והתו' מביאין הירושלמי
 במקומות אין מספר, אך נראה שהקונטרסים שלהם היו חסרים ונפקדו בהם
 הרבה מאמרים. וזה עולה ממה שמביאים התו' לפעמים קושיא מן הירושלמי
 בלי תירוץ ומתמצין תירוץ בשם עצמם, והתירוץ זה נמצא בירושלמי שלפנינו.
 עיי' תו' ביצה ל"ד ע"ב ד"ה ואומר מכאן אני נוטל מקשה בירושלמי מחלפא
 שיטתייהו דב"ש וכו' וי"ל דלא קשה דלא מחלפא שיטתייהו דמוקצה דבע"ח
 עדיף עכ"ל, והנה קו' הירושלמי שמביאין התו' הוא שם פ"א הל' ד' (ס' ע"ג)
 והירושלמי בעצמו מתרץ כתירוץ התו' וי"ל חומר הוא בדבר שיש בו רוח
 חיים ע"כ. ולהפך מביאין התו' מאמר הירושלמי לאמת, והירושלמי שלפנינו
 מקשה על זה המאמר וחוזר בו. עיי' תו' שבעות כ"ג ע"א סוף ד"ה גמר שכר
 שכר מנזר ועוד יש לומר דר' יהודה יליף דשתיה בכלל אכילה כדיליף
 בירושלמי מדכתיב וכל דם לא תאכלו ואי בשקדש וכו'. והירושלמי זה הוא
 במקומו שבעות פ"ג הל' ב' (ל"ד ע"ב), וגם מ"ש פ"ב הל' א' יומא פ"ח
 הל' ג' וי"ל ר' יונה שמע כולהון מכא על כן אמרתי לבני ישראל כל נפש
 מכם לא תאכל דם מה נן קיימין אם בדם שקדש וכו' והש"ס מקשה ע"ז
 ומסיק חזר ר' יונה. — ועיי' תו' כתובות ט' ע"א ד"ה ואי בעית אימא שכתבו
 וי"ל דאונסא קלא אית לה כדאמרינן בירושלמי וכו' וא"ת א"כ בספק ספיקא
 נמי תיאסר ותו' ר"י דהא רובא דברצון אינו רוב גמור עכ"ל. והנה מן הירושלמי
 שהביאו התוס' מוכח דרובא דרצון הוא רוב גמור, דזה ל' הירושלמי כתובות
 פ"א הל' א' דאמר ר' אילא בשם ר' אלעזר מצא הפתח פתוח אסור לקיימה
 משום ספק סוטה וחש לומר שמא אנוסה היא קול יוצא לאנוסה ואפילו
 תחוש לה משום אנוסה לא ספק אחד ספק אנוסה ספק פתוחה מדברי תורה
 להחמיר (פי' ולמה לך לומר קול יוצא לאנוסה אפי' אין קול יוצא אסורה)
 אמר ר' יוסי ואפי' תחוש לה משום אנוסה שתי ספיקות ספק אנוסה ספק
 פתוחה ספק משנתארכה ספק עד שלא תארכה שתי ספיקות מדבר תורה להקל

(פי' מש"ה צריך לומר קול יוצא לאנוסה). הרי מוכח מהירושלמי הרובא דרצון הוא רוב גמור ומהני גם במקום ספק ספיקא. מזה נראה שהך דירושלמי ואפי' תחוש לה משום אנוסה וכו' לא היה בקונטרס הר"י בעל התו' שם. — ויותר נראה שלא היה כלל במקום זה הירושלמי נגד עיני הר"י ז"ל ואך לשמע און שמע דאיתא בירושלמי אונסא יש לה קול. וכוה מצינו ג"כ לר"ת שלא היה הירושלמי נגד עינו וידע מאמר הירושלמי רק לשמע און. עיי' הגהת מרדכי גיטין סי' תס"א והובא בט"ז א"ח סי' קכ"ח ס"ק ל"ט מעשה בכהן שיצק מים על יד ר"ת והקשה לו תלמיד הא שנינו בירושלמי המשתמש בכהונה מעל והשיב לו אין קדושה בזמן הזה דקיי"ל בגדיהם עליהם קדושה עליהם אי לא לא ע"כ. והנה מן הירושלמי שישאל התלמיד לר"ת מוכח דגם בזמן הזה אסור לשמש בכהן. וזה לשון הירושלמי ברכות פ"ח י"ב ע"ב אבא בר בר חנה ורב הונא הוון יתבין אכלין והוה ר' זעירא קאים ומשמש קומיהון עלו ומעין תרוהון בחדא ידיה אמר ליה אבא בר בר חנה מה יריך חוריתא קמען וכעס עלוי אבוי אמר ליה לא מיסתך דאת רביע והוא קאים משמש ועוד דהוא כהן ואמר שמואל המשתמש בכהונה מעל ע"כ, והנה אבא בר בר חנה ור' חונה היו כמה שנים אחר הבית כידוע ואפי"ה כעס אבוי של אבא בר בר חנה עליו על שהשתמש בכהונה, וזה מורה שלא היה הקונטרס של הירושלמי בעת ההיא לפני ר"ת וידע הירושלמי זה לכך על ידי מה שאמר לו אותו תלמיד.

ומצינו שהתו' מקשיין ומתרציין, והקושיא והתירוץ הם בירושלמי כמעט במקומו. עיי' תו' גיטין ע"ב ע"א ד"ה קול וא"ת אמאי נקט מדר' כהנא ממתני' נמי אתיא לאפוקי דמכשרה דרכנת ראש בלא קול וי"ל דמסתברא דהרכנה דמתני' מהני כמו קול וכו'. והנה בירושלמי שם פ"ז הל' א' איתא אמר לסופר כתוב ולעדים חתומו סוף דבר עד שישמעו את קולו ולא אפילו הרכין בראשו ואת אמר לית כן אמר ר' מנא אית כן היא שמיעת קול היא הרכנת הראש ע"כ. ונראה שכל זה המאמר היה חסר מן קונטרס התו'.

ובא"זה מסכתות ובפרט במס' מ"ק מביאין התו' הירושלמי בדיוק וכלי חסרון והוא להם לעינים לברר הפשט וההלכה. וכן היה הירושלמי דס' זרעים מן מס' פאה ואלך בשלימות לפני רבינו שמשון משנץ וכאשר יבוא להלן. וגם להראשונים בדורות אהרי רשב"ם ור"ת ור"י לא נמצא חסרון בקונטרס הירושלמי שלהם, וזה יבואר להמעין בס' אור זרוע, בשו"ת מהר"ם מרוטבורג, ברשב"א ברא"ש ובר"ן. וזה מורה שלימוד הירושלמי היה הולך ואור בימי רבותינו הראשונים.

וגם ראשונים האחרונים הריב"ש הרשב"ץ וכו' שקדו על לימוד הירושלמי, ומהר"י קארו בספרו כסף משנה הגדיל לעשות בזה. אך אחר מות בעל כ"ט אסף לימוד הירושלמי נגהו, והאחרונים (חוץ מבעל ת"ש וקצת מפרשי המשנה) לא שתו לכם להירושלמי כ"א לבבלי והראשונים ומור וכו' וכו'.

והנה הגדול באחרונים בעל הש"ך ז"ל אשר הראה רוב בקיאותו כמעט ככל סעיף וסעיף לא הביא הירושלמי כ"א במקומות שכבר קדמוהו הראשונים, ומקומות מעטים יוצאים מן הכלל. וגם במקום שחזרין האחרונים על הירושלמי שגו לפעמים במח"כ ברואה ולא עיינו בו כראוי. — עיי' מהרש"א מ"ק ג' ע"א בתוס' ד"ה אין דנין כמה שהגיה הגי' בירושלמי פ"ח דכלאים ובאמת לא נמצא כן בירושלמי. וכבר הרגיש בזה בעל קרבן העדה שבת כ"ז ע"ב (דפוס דעססויא) ד"ה הזמיר. — וכן יש לתמוה כמה שכתב המהרש"א שבועות כ"ד ע"א תו' ד"ה אלא כדרכא אבל קשה דאכתי תקשה לר"ל מהך ברייתא דהביא התו' לעיל בירושלמי שבועה שלא אוכל מצה ואכל מצה בלילי פסח חייב עכ"ל, ולו פתח המהרש"א את הירושלמי הבין שהך שבועה שלא אוכל מצה וכו' אינו ברייתא אלא סתם מימרא דהש"ס ירושלמי, ויותר מזה הירושלמי אומר בפירוש שהוא לכד לר' יוחנן, וז"ל הירושלמי שם פ"ג הל' ד' (ל"ד ע"ג) על דעתיה דר' יוחנן (דאית ליה איסור כולל, שם הל' ג') דאמר (צ"ל אמר) שבועה שלא אוכל מצה אסור לוכל מצה בלילי פסח ע"כ, הרי לך דלר"ל דלית ליה איסור כולל (שם הל' ג') מותר לאכול מצה בלילי פסח. ואחרי אשר הקדמנו לדבר בכלל על התפשטות הירושלמי ועל ההתעסקות בו נבוא אל כונת זה הפרק כפי מה שיעדנו בראש הפרק.

מפרשי הירושלמי.

מפרשי הירושלמי נחלקים לשתי אגודות: מהם מי שפירשו הירושלמי אך לפרקים, ומהם מי שפירשו בשלימות מס' אחת או כמה מסכתות או כל הירושלמי.

לא נמצא לאחד מן הראשונים ז"ל שעשה פירוש שלם להירושלמי אבל הם מפרשים אותו לפרקים, כלו' מביאים לפעמים מאמרים של הירושלמי לברר ההלכה או לבאר על ידיהם דברי הבבלי, ומדי הביאם מאמרי הירושלמי לכונה זאת מוסיפים פירוש להירושלמי במקום שדבריו צריכין פירוש. והראשון אשר החל לפרש הירושלמי לפרקים בדרך זה הוא הרי"ף ז"ל בחיבורו הנודע. (וכפי הרי"ף נקרא הירושלמי לרוב גמרא דבני מערבא או גמרא דא"י). — ובנתיבת רבו הגדול הלך ר' יוסף בן מיגש בחיבורו למס' ב"ב ובשאר מסכתות כפי מה שהובא בדברי הראשונים. — רבינו שמשון משנץ הגדיל לעשות לפרש הירושלמי בפירושו לס' זרעים. להסדר הזה לא נמצא חוץ ממס' ברכות גמרא בכלית כ"א ירושלמית, וכל מפרש זה הסדר ישא בהסרה עיניו להירושלמי למצוא על ידו דרך סלולה, וכן עשה הרי"ש ז"ל. הוא הביא במקומות אין מספר הירושלמי הבא לפרש המשנה והוסיף בו ביאור, אבל הגיף ידו גם על מאמרי הירושלמי אשר אינם באים לפרש המשנה והפיץ אורו עליהם במקום שהם סתומים. וכאור הרי"ש נראה אור, הוא סולל המסילה בירושלמי ס' זרעים בפירושו ובגיוסותיו המשונות לפעמים מגי' הירושלמי אשר בידינו.

הרמב"ם ז"ל הוא ג"כ ממפרשי הירושלמי לפרקים הן בפירושו להמשנה
דס' זרעים הן בחיבורו הגדול יד החזקה. ובפירושו לס' זרעים מביא הרבה
פעמים הירושלמי כל' „אמרו בנמרא“, ולפעמים מפרש המשנה סתם וניכר
לכל מעיין שהפירוש זה לוקח מהירושלמי, והרמב"ם סמך על הקורא שימצא
מקור הפירוש וכמו שעשה בפירושו לשאר סדרים בענין הבבלי. ורבינו ז"ל
לא האריך לבאר דברי הירושלמי והביא בקיצור העולה מן הירושלמי והוסיף
פירוש אך בתיבות מעטות, והגה מזהירות ומצהיבות עין המעיין. — וגם
בחיבורו הגדול האיר נתיב בהירושלמי כמה שהעלה על ספר זה הלכות אשר
מקורן בנמ' דבני מערבא ובפרט בספר זרעים, וכואר לנו בהן הפשט במאמרי
הירושלמי אלה והדרך אשר דרך בו רבינו הגדול, גם יצאו לנו גירסאות
אחרות אשר היו לפני רבינו. וכונת הרמב"ם ז"ל לא היתה לפרש הירושלמי
וכמו שעשה הר"ש לפעמים כ"א לפרש על ידו המשנה ולבאר ההלכה. —
ודע דהרמב"ם כתב בפירושו למס' תמיד פ"ה ט"א וז"ל: ולא ביאר הבבלי
מה היא תרעומת המינין אלא שנתבאר בתחילת ירושלמי ואמרו כדן היו
שקורין עשרת הדברות בכל יום ויום אלא מפני מה אין קורין אותן מפני
המינין שלא יהיו אומרים אלו לכדם ניתנו למשה מסיני וכבר אמרנו זה
בהלכות ירושלמי שחברנו עכ"ל. ולא זכינו לאור זה החיבור גם לא הובא
מאחד המחברים גם יש ספק אם הכונה על פי לירושלמי או על העתקת
ההלכות אשר נובעות ממנו.

הראב"ד ז"ל מפרש הירושלמי לפרקים הן בהשגותיו על הרמב"ם הן
בפירושו למס' עדיות הן בהרבה הלכותיו אשר הובאו בדברי הראשונים,
ופירושו מחודדים מאוד.

ועל הטוב יזכר האדם הגדול בענקים, הוא הרמב"ן ז"ל המפרש
כמה מאמרי הירושלמי בחיבורו מלחמות ה' ובשאר חיבוריו להשי"ם וגם
בפירושו על התורה. ופירושו מישרים הדורות ושמים הרמב"ם למישור.

וכמה טובות עלינו לבעלי התו' ז"ל בפירושיהם לכמה מאמרים של
הירושלמי המובאים בדבריהם לישר מסלת הבבלי.

וגדולים דברי שאר הראשונים: רבינו נתן בעל הערוך המביא כמה
מאמרי הירושלמי (עיי' הוספות), הראב"ן בספרו אבן העזר, הרז"ה,
כעל אור זרוע בספרו אשר יצא מחדש, תלמידי רבינו יונה, הרשב"א
בחידושו לכמה מסכתות, הרא"ש בהלכותיו להשי"ם ובפירושו (בפירושו לס'
זרעים הלך בדרך הר"ש וכו' תמך יחדותיו עיי' בספרנו דרכי המשנה פ"ה), הר"ן,
הריטב"א, בעל נימוקי יוסף, והרבה ראשונים אשר הובאו בשיטה
מקובצת. וזאת לדעת, הגדולים אלה הביאו לפעמים הירושלמי כשינוי איזה
תיבה אשר אינה עיקרת כ"כ ואין לשפוט מזה על שינוי הגי', וגם הבבלי
חובא לפעמים בספריהם בדרך זה.

הראב"ה עשה פירוש רחב לכמה מאמרי ירושלמי כפי מה שזכר
בהקדמה לרפ"ס קראקא וז"ל: ויען אשר המציא המציא כל מצואיים לירינו

אשר ביכולתנו לסקל המסילה העולה בית אל אל במתי א"ב ולהר"י המכשול' האילו אשר מצאנו און לנו בספרים עתיקים מדבש מתוקם והזהב מעליהם מריקים באור תורה מבריקים הן המה ספר הראב"ה אשר העטיק בדברים כבירים וצלל במים אדירים הויית אב"י ורבא בחפניו צרורים ולו שם בגבורים וכו'. והספר הזה ספה כלה ולא נמצא עוד (ועיי' ת"ט מדות פ"א מ"ב ד"ה טדיי).

והראשונים ז"ל השאירו לנו ברכה לא לבד בחיבוריהם כי אם גם בתשובותיהם אשר גם הנה מפיצות אור במקומות רבים על הירושלמי ובפרט עיי' גירסאות לפעמים משונות וטובות מהגירסאות אשר לפנינו. גם נמצאו להראשונים הרבה מאמרים בירושלמי אשר אינם בירושלמי שלפנינו, עיי' ספר אמרי בינה להרב מהר"ן חיות ז"ל.

הן כל אלה פעלו הראשונים ז"ל, אבל לא השאירו לנו פירוש מיוחד על הירושלמי. והפירוש של יעקב בן אפרים אשר הזכיר הקראי שלמן בן יוחס (עיי' לעיל) לא נזכר גם לאחד מן הראשונים, לא זה המחבר ולא ספרו, וגם לא נודע מדברי שלמן איכות הספר.

והרשב"א ז"ל כתב תשו' תקכ"ג: ואשר אמרת לפרש לך מה שאמרו בירושלמי פ"ק דר"ה גבי מי שראה את החודש אמר ר' יצחק דברה תורה בכל לישון וכו' תמה אני במה אתה שואלני בפירוש ירושלמי ואתם יש לכם אב למקרא ולפירושו הרב הגדול ר' יהודה בר יקר ז"ל עכ"ל, אך בכ"ז לא יצאנו מהספק אם חיבר ר"י בר יקר פירוש להירושלמי, גם לא בא לידינו דבר מפירושו של הר"י בר יקר חוץ ממה שהביא הרשב"ן בספרו מגן אבות פ"ד מ"א (עיי' מה שכתב בזה החכם ר"ב צמבער מ"ח שנת מ').

והגורל לעשות פירוש להירושלמי נפל להאחרונים. בשנת ה' שס"ט יצא לאור פירוש קצר להירושלמי ולא נודע שם מחברו. והפירוש הזה הוא קצר הן במנינו כי מפרש אך קצת מאמרי הירושלמי ונער יכתבם בכל מסכתא, הן בבנינו כי גם במה שמפרש אינו יורד לרוב לעיקר הענין.

הרב ר' יהושע בנבנשתי חיבר במאה החמישית לאלף הששי פירוש לאיזה מסכתות הירושלמי וקרא שם חיבורו שדה יהושע. ואלה הן המסכתות אשר פירשן: מס' זרעים, ברכות, פאה, חלה, ערלה, ביכורים. מס' מועד, פסחים, תענית, מגילה, חגיגה, מועד קטן. מס' נשים כתובות, קידושין, גיטין. מס' נזיקין, בבא קמא, בבא מציעא, בבא בתרא, מכות, הוריות. — ובעל שדה יהושע בא לפרש הש"ס וגם לתרץ מתוכו דברי הרמב"ם והכל בא אצלו בערבוביא עד שקשה לפעמים על הקורא לבוא אל תוכן הדבר. גם ברח בכל מקום מן ההגדות בירושלמי ולא פירש אותן כלל. להרב המחבר הזה היו לפעמים נוסחאות משונות מן הגירסאות אשר בירושלמי שלפנינו.

בעל שדה יהושע כתב בהקדמתו לס' זרעים שכאן לידו שנים שלשה מסכתות ירושלמיות אשר פירש מוה"ר שלמה סיריליו (ובכ"מ פ"ד מהל' מתנות עניים הל' ז' נקרא הר"ד שלמה איסכילון) מסדר זרעים ומס' שקלים

ומס' עדיות ע"ב. ומה שכתב מס' עדיות הוא שלא בדיוק, וז"ל בעל שם הגדולים: מו"ה שלמה סריליו מיוצאי ספרד . . . וחיבר פ"י לירושלמי פירוש מופלא על סדר זרעים ושקלים וישנו בעה"ק ירושלים תוב"י והנאני מאוד גם ראיתי בכ"י שחיבר גמרא על מס' עדיות שקיבץ מדברי התלמוד דשייכי לה והוסיף נפך בלשון תלמוד וביאר עליה פירוש רחב ובאה לידי גמרא זו וברכתי עליה ברוך שחלק וכו'.

הרב ר' אלעזר איזקרי עשה פירוש למס' ברכות. ולא ידענו אם הוא אחד עם ר' אלעזר אזכרי בעל ס' חרדים כאשר החליטו המוציאים זה הפירוש לאור בזטאמיר (עיי' לקמן ספרי הירושלמי בדפוס).

הרב ר' אליה טווישניצא והוא התגורר במדינת פולדא ונקרא לרוב רא"פ חיבר שנת ת"ע פירוש לכל ס' זרעים, ומרכז חיבורו לכאר הפשט, ולפעמים הוסיף לעשות הוספות כדרך בעלי תוספות. גם עשה פירוש למס' שקלים, בכא קמא, בכא מציעא, בכא בתרא.

הרב מו"ה דוד פרענקל בתחילת מאה הישית חיבר פירוש לג' סדרים, סדר מועד, ס' נשים, ס' נזיקין. לס' מועד ולס' נשים בשלימות, לס' נזיקין לבד למס' סנהדרין, שבועות, מכות. — שם הספר קרבן עדה, וכולל פירוש הירושלמי והוספות להקשות ולפרק דברי הראשונים והאחרונים. וההוספות קרא בשם שירי קרבן.

הרב מו"ה משה מרגלית חיבר קרוב לעת ההיא חיבור שלם לכל הירושלמי. והחיבור נחלק לשני חלקים, פני משה ומראה הפנים. בפני משה מפרש הפשט, במראה הפנים מוסיף קושיות ותירוצים ויורד אל דברי הראשונים וכו'.

הרב מו"ה ישראל תלמידו של הגאון מהר"א ווילנא חיבר פירוש למס' שקלים וקרא אותו תקלין חרתין.

הרב מו"ה יצחק מקמארנא עשה פירוש למס' שקלים וקראו בשם פני זקן.

הרב מו"ה נחום טריביש חיבר שנת תקפ"א ס' שלום ירושלים לס' מועד וכונת החיבור אינה לפרש הירושלמי כ"א לתרץ מתוך דברי הירושלמי הראשונים והאחרונים. ובסוף החיבור הביא המחבר ז"ל כללים להלכה במקום שחולקים הבבלי והירושלמי, או שהבבלי מספקא ליה ולהירושלמי מיפשט פשיטא ליה (ועיי' בס' יד מלאכי חלק ב').

הרב מו"ה דוברוש אשכנזי חיבר פירוש על סדר זרעים וקרא אותו שערי ירושלמי (עיי' לקמן ספרי הירושלמי בדפוס).

בעל תי"ט כתב מס' סוטה ריש פ"ט ובמ"א שבנו ר' אברהם עשה פירוש להירושלמי. ולא יצא לאור. גם מהאחרונים יש אשר פירשו הירושלמי לפרקים. —

הרב הגדול מהר"י קארו מפרש מאמרי הירושלמי בחיבורו ס' כסף מישנה ובפרט בפירושו לספר השבעי של יד החזקה, ומאיר התיב אשר הלך בו הרמב"ם ז"ל, גם מביא הרכה פירושים להירושלמי מהר"י קורקס.

הרב מו"ה אליה ווילנא הנקרא בפי כל הגאון, חיבר ס' שנות אליה והוא פירוש להמשניות דס' זרעים. החיבור הזה כולל פירוש ארוך ופירוש קצר. בפירוש הארוך מפרש הרב המחבר ז"ל הרבה מאמרי הירושלמי השייכים למשנה וגם מאמרים הבאים בפני עצמם וכדרך הר"ש שזכרנו לעיל גם הוסיף להגיה הירושלמי ולהעמיד גירסאות חדשות. — והספר הזה לא יצא מידי המחבר עצמו כ"א מידי תלמידיו אשר העלו על הספר מה ששמעו מפי רבם, ולכן נמצאו בו לפעמים דברים שלא בדיוק. — והרב מהרא"ו מפרש גם בשאר חיבוריו הירושלמי לפרקים. ובס' שערי ירושלמי הובאו הגהות של מהרא"ו לס' זרעים וכן בס' תקלין חדתין.

הרב מו"ה ישראל תלמידו של מהרא"ו חיבר ס' פאת השלחן ובו ליקט דיני פאה ודמאי אשר לא באו בש"ע, וחילקם לסימנים וסעיפים ועל כל סעיף הוסיף פירוש והראה בו מקור הדין, ויען כי הדינים אלה נובעים לרוב מן הירושלמי הביא הרבה מאמרי ירושלמי וביאר אותם בשמו ובשם רבו.

הרב נסים אברהם אישכנזי חיבר ס' נחמד למראה ד' חלקים (שאלוניקי שנת תקפ"ב) והוא מכלל פלפולים להירושלמי.

ואחרון חביב הרב מו"ה שמואל יפה קיבץ כל הגדות של הירושלמי וחיבר פירוש על ההגדות אלה הנקרא יפה מראה (ויניציאה שנת ש"ג) וכזה הספר נמצאו לפעמים גירסאות משונות מהגירסאות אשר לפנינו. — והרב מו"ה יחיאל מיכל אב"ד דק"ק ברלין הוציא (ברלין שנת תק"ט) ס' יפה מראה והוסיף עליו הגהות.

התלמוד הירושלמי אשר בידינו היום.

בזה המאמר נרדפה לדרוש א) על איכות הירושלמי אשר בידינו.
ב) על הירושלמי בדפוס. ג) על כתבי יד הירושלמי.

א) איכות הירושלמי אשר בידינו.

פני הירושלמי כסו מאז חרולי המעיות וכבר נשחת הודו בימי הראשונים ע"י שגיאות הסופרים. וזה חלק כל כתבי יד אשר לא רבו המעיינים בהם ולא חמלה עליהם עין היודעים לעשות גדר ומסוכה בפני הכותבים הנטהרים. וגם על הבבלי עלה הגורל הזה לולי קמו רבותינו הראשונים ובחנו הגירסאות והסירו הקמשונים והעמידו כתב מחוקה על יושר. לא כן חלק הירושלמי כי לא רבו מאז ההוגים בו, נוסף לזה כי היה מושלך הרבה מאות שנה — בימי הגאונים הראשונים — בקרן זוית וכאשר זכרנו למעלה. וכבר כתבו התו"י יבמות ק"ד סד"ה מר סבר והרבה דברים יש בירושלמי שצריך להפכם ע"כ. וגם הר"ש בפירושו לס' זרעים משבש הירושלמי בהרבה מקומות, וכן שאר הראשונים גמרו אומר שיש טעיות בירושלמי והגיהו כפי מראה עין

בינתם. וז"ל הרשב"א בשו"ת המיוחסות להרמב"ן סי' צ"ו כבר ידעת שרבו
הישבוישים בנוסחאות הירושלמי והסכה הגדולה למעוט השנחת הלומדים בו
ואין עומדים עליו רק אחד בדרור ע"כ. ומעת כא הירושלמי בדפוס רבתה הצרה
ונולדו טעויות חדשות ואין אתנו יודע עד מה.

עד מה יש לנו רשות להגיה, הלוא אם יוספים אנתנו לפשוט ידינו
בהירושלמי ולהעמיד נוסחאות חדשות כפי העולה על רוחנו לא ישאר לנו
יחד במקום נאמן וירבה הפרוץ על העומד עד לא נאמר עוד זה הוא הירושלמי
של אמוראי א"י כ"א הירושלמי של מחבר פלוני. לכן נחקור לדעת עד היכן
הורשה לנו להגיה, וזה יצא לנו אם נעמוד על אופן שגיאות הסופרים ובמה
טעו. ולפעמים יש לנו מראה מקום אם באה אותה סוגי' בשנים או
בשלשה מקומות ואין ראייה זו כראיה זו.

הסופרים טעו והשמיטו לפעמים תיבה אחת והיא משנה כל הענין.
פסחים פ"י הל' ב' (ל"ז ע"ג) וכאן הואיל ואבדלה גרמה ל"ן שיבוא הי"ן
קודם. וברכות פ"ח הל' א' איתא וכאן הואיל ולא אבדלה גרמה ל"ן שיבוא
הי"ן קודם. והגי' בברכות היא הנכונה, ובפסחים השמיט הסופר ת' ולא. —
וכן פסחים שם וכאן הואיל והי"ן גורם לאבדלה שתאמר אבדלה קודמת,
ובברכות שם וכאן הואיל ואין הי"ן גורם לאבדלה שתאמר אבדלה קודמת, הגי'
בברכות נכונה ובפסחים משובשת. — כלאים פ"ד הל' ד' (כ"ט ע"ב) אמר ר'
זעירא מודה ר' שמעון בן לקיש לענין שבת שהפיאה מצלת יותר מעשר,
ובעירובין י"ט ע"ג סוכה פ"א הל' א' איתא שאין הפיאה מצלת והוא הנכון
ובכלאים הגי' משובשת. — מ"ש פ"ב נ"ג ע"ב אמר ר' הושעיה דר' יודה
היא, ובתרומות פ"י הל' א' איתא דלא כר' יודה, והוא הנכון, ובמ"ש
הגי' משובשת.

ובכלל נאמר שבכל מקום שבאה אותה סוגי' ב' פעמים לא הציג אותה
המסדר הראשון כי אם במקום אחד (במסכתא אחת), והבא אחריו חשב למשפט
להציגה גם במס' אחרת אשר שם ג"כ מקומה (עיי' לקמן כתבי יד של
הירושלמי), ובחפזו להריק מכלי אל כלי השמיט תיבה וגם שורה וגם שורות.
עיי' כתובות פ"א הל' א' אמר תנו שדה פלוני לפלוני כמי שסיים או עד
שיאמר הצייה בצפון וחצייה בדרום ע"כ ואין שחר לזה המאמר. אבל פאה
פ"ג הל' י"ט (י"ז ע"ד) איתא אמר תנו חצי שדה פלוני לפלוני וחצי שדה
פלוני לפלוני כמי שסיים או עד שיאמר הצייה בצפון וחצייה בדרום ע"כ.
המסדר הראשון כתב הסוגי' לכד במס' פאה והבא אחריו הביאה משם למס'
כתובות כי גם שם מקומה ולא כתב בדיוק והשמיט תיבות. — עירובין פ"ג
פיסקא (הל' ב' כ' ע"ד) השולח את עירובו ביד חריש שוטה וקמן כו' אמר
ר' לעזר צריך לעמוד עמו תמן אמר ר' יוסה בשם ר' ששת ר' לעזר בר' יוסי
בשם ר' אבון באומר הרי אני מעשר על ירך אינו צריך לעמוד עמו והכי את
אמ' הכין ע"כ, ובמעשרות פ"ב הל' א' איתא ר' יוסי בשם ר' ששת ר' לעזר
בי ר' יוסי בשם ר' אבין האומר לחבירו אני מעשר על ירך אינו צריך לעמוד

עמו תמן תנינן (עירובין פ"ג כ' סוף ע"ד) נתנו באילן למעלה מעשרה טפחים אינו עירוב למטה מעשרה טפחים הרי זה עירוב אמר ר' לעזר וצריך לעמוד עמו והכי את אמר הכין ע"כ, וכל זה כדברי הספר החתום. אבל עיקר הסוגי' נשנית במס' עירובין, ובא איזה אחרון והביאה משם למס' מעשרות ובחפזו לכתוב דילג מהל' ב' להל' ג' וכתב במקום משנה ב' השולח את עירובו ביד חש"ו וכו' משנה ג' נתנו באילן למעלה מעשרה טפחים וכו'. — גיטין פ"ו הל' א' אמר ר' חגי קומי ר' יוסי ואתיין אילין פלוגתא כאילין פלוגתא דתנינן תמן היה מדבר עם האשה על עיסקי גיטה וקידושיה ונתן לה גיטה וקידושיה ולא פירש ר' יוסי אמר דיוו ר' יהודה אמר צריך לפרש ואתיא דרבי כר' יוסי ודר' נתן כר' יודה. ובמס' מ"ש פ"ד הל' ז' (נ"ה ע"א) איתא ר' חגי בעי קומי ר' יוסי רבי כר' יוסי ור' נתן כר' יודה דתניין תמן איפשי שתקבל לה וכו' ע"ש ואין שחר לכל הנאמר שם. אבל עיקר הסוגי' נשנית במס' גיטין ומשם הובאה ע"י סופר מאוחר למס' מ"ש ומעה בחפזו לכתוב. — וכן יש לדון בכל מקום שבא במס' אחת הסוגי' על מכונה ובמס' אחרת היא שנויה בטעות, שעיקר מקומה במס' אשר שם היא בלי טעות ושם היה שונה אותה המסדר הראשון ומשם הביא אותה איזה אחרון אל מס' אחרת. עיי' ברכות פ"ג להמשנה קברו את המת תני אין מוציאין את המת וכו' ואותה סוגי' נשנית ג"כ סנהדרין פ"ב הל' ב' (כ' ע"א) ושם היא מלאה שיבושים, ועיקרה במס' ברכות ומס' ברכות הובאה למס' סנהדרין. — וכן הא דאיתא קידושין פ"א הל' ה' (ס' ע"ד) תמן תנינן קרקע כל שהוא חייב בפאה ובניכורים דברי ר' עקיבה קרקע כל שהוא מהו טב אמר ר' מתנייה תיפתר וכו', ובמס' פאה פ"ג סוף הל' ה' (י"ז ע"ד) תמן תנינן ר' עקיבה אמר קרקע כל שהוא חייב בפאה וכו'. ובמס' פאה הל' תמן נראה זר שהרי הוא משנה במקומה וגם כל הענין אינו מובן אבל עיקר הסוגי' נשנית בקידושין ושם מקומה ע"ש ושייך שפיר „תמן“ על המשנה דמס' פאה, וממס' קידושין הובאה למס' פאה (וכבר הערנו על זה לעיל פ"ג). ויש להוסיף עוד סוגיות רבות אחרות. — וממה שזכרנו עולה שהרבה פעמים עיקר הסוגי' נשנית במס' המאוחרת לפי סדר המשנה להמס' אשר לשם הובאה הסוגי' מאיזה אחרון כהך דכתובות פ"א ופאה פ"ג, עירובין פ"ג ומעשרות פ"ב, גיטין פ"ו ומ"ש פ"ד וכו', וזה ג"כ ראייה למה שכתבנו לעיל פ"ג מאמר ד' שהירושלמי לא ניסדר כראוי ונקבץ לבד ממה שנמצא בכ"י של איזה חכמים ע"ש.

ולפעמים נשנית סוגי' אחת בהרבה מקומות ואין אחת ניצלת מן הטעות, וזה בא ע"י שגיאת הסופרים ויש לתקן אותן אחת אחת מתוך חברתה. עיי' הסוגי' דאין מחייבין מיתה וממון וכו' ריש פ"ז דתרומות מגילה פ"א הל' ח' כתובות ריש פ"ג, והיותר מוטעת הסוגי' דתרומות. — ברכות פ"ב להמשנה הקורא את שמע למי נצרכה לר' יוסי וכו', והסוגי' זאת איתא ג"כ תרומות פ"א הל' א' מגילה פ"ב הל' ד'. ומשפט הבכורה להסוגי' דמס' מגילה ומשם באה למס' ברכות ומס' תרומות. והיותר משובשת הסוגי' דמס' ברכות. — ערלה פ"ב הל' ה' (ס"ב ע"א) רשב"ל אמר מה פליגין כשהשביח ואח"כ פגם

אבל אם פגם ואח"כ השכיח אוף ר"מ מודה וכו'. והסוגי זאת איתא ג"כ תרומות פ"י הל' ב' וקצתה ע"ז פ"ה הל' ג'. ועיקרה נשנית במס' ערלה ומשם הובאה למס' תרומות וכאשר מוכיח הל' במס' תרומות תמן תנינן שעורין שנפלו לתוך בור של מים וכו', והך שעורין שנפלו הוא משנה במקומה במס' תרומות, אבל במס' ערלה שייך שפיר תמן תנינן על המשנה דתרומות שעורין שנפלו. וממס' ערלה הובאה הסוגי ג"כ למס' ע"ז ושם היא משובשת הרבה.

הסופרים טעו באותיות הדומות במבטא או בכתב וכדומה. תרומות פ"ד מ"ב סוף ע"ד מניין שאין עולין אמר ר' יונה כתיב וכו' וצ"ל שהן עולין והסופר טעה במבטא אל"ף וה"א, ובערלה פ"ב הל' א' איתא על נכון מניין שהן עולין. — ערלה פ"א הל' ד' (ס"א ע"ב) דאמר ר' אבהו בשם ר' יוחנן כל איסורין משערין כילו כן. ואין שחר למאמר זה, ועיקרו כילו כו', ונפל הקו על הו"ו וטעה הסופר וכתב נו"ן במ' ו"ו, והכונה על הא דאיתא תרומות פ"י הל' א' מ"ש פ"ב הל' א' כל האיסורין משערין אותן כילו בצל כילו קפלוט. ומצינו בהרבה מקומות שהירושלמי מביא רק תחילת המאמר הנאמר במקום אחר ואומר כו' (ועיי' לעיל פ"ג). — ברכות פ"ו י' סוף ע"ג ר' יהושע בן לוי אמר בשבוע הבן היא מתניתא, וצ"ל בשבוע' (כלו' בשבועה) הכן היא מתניתא, וכן הובא ברשכ"א בחידושי' למס' ברכות וברא"ש שם, וטעה הסופר והשמיט הקו על העי"ן בתי' בשבוע, וכתב ב' במקום כ' בתי' הכן. — יבמות פ"ז הל' ב' (ח' ע"א) ר' סימון בשם חילפיי רבי ור' ישמעאל בי ר' יוסי ובר הקפר נמנו על איבך אשקלון וטיהרהו, וצ"ל אביר והוא כמו אויר (ועיי' ריש פ"ב מה שכתבנו כזה בשם הרמב"ן), וכן הוא שביעית פ"ז הל' א', והסופר טעה וכתב ר"ש במ' בית. — כלאים פ"א הל' ט' (כ"ז ע"ב) תני פגה שטמנה בטבל וצ"ל בתבן, והסופר טעה והחליף ת"ו וט"ת ועי"ז בא ג"כ לטעות אחר והחליף נו"ן ולט"ד.

הסופרים טעו והוסיפו תיבה אחת או החליפו תיבה בתיבה הרגילה להם או החליפו האותיות באותה תיבה עצמה. שביעית פ"ב הל' י' (ל"ד ע"ב) מאן הורי כן ר' יוסי באילין עלו קולקסייא שאסור וצ"ל הורי ר' יוסי באילין וכו' וכאשר הוא נדרים פ"ז הל' א' (וקצת נראה שכל הסוגי הובאה למס' שביעית ממס' נדרים ויש עוד פה טעות אחר ע"ש). — תרומות ריש פ"א דתנינן הכל כשרין לכתוב את הגט הוין מחרש שוטה וקטן, וטעה הסופר בין הוין ואפילו וצ"ל אפי' חשו"ו. — דמאי פ"ז סוף הל' ב' (כ"ה ע"ב) לפיכך אם חזר הגוי ונתנייר או שמכרן לישראל אחר מותר ע"כ, צ"ל תורם והסופר החליף מקום האותיות באותה תיבה (וכן עשו גם המדפיסים במס' דמאי פ"א כ"ב ע"א ושם איתא בד' קראקא וקראטאשין הא שמרים שישנו אין בהן משום הניית ע"ז, וצ"ל שיכשו וכאשר הוא בד' ויניציאה). — וכן השמיטו הרבה פעמים ת"י אין ועי"ז א"א למצוא הפתח בהסוגיא.

הסופרים שגו הרבה במקום שיש פלוגתא בין שני תנאים או

אמוראים והחליפו האומרים. תרומות סוף פ"ג ותנינן תמן קדשי גוים אין חייבין עליהן משום פיגול ונותר וטמא השוחטין בחוץ פטור דברי ר' יוסי ור' שמעון מחייב ע"כ, וצ"ל חייב דברי ר' יוסי ור' שמעון פוטר, וכאשר מוכח מן הסוגי' דאמר הש"ס וכי קדשים אינן תורה ור' שמעון פוטר ותנינן תמן קדשי גוים וכו'. — וכן החליפו ועירבבו הכבות אשר האחת מחייבת והאחת שוללת ולהפך, והסופרים כתבו החיוב במ' השלילה, והשלילה במ' החיוב. שבת פ"ג הל' א' היך עבודה נטע פחות משלשים יום לפני שביעית ונכנסה שביעית אין תימר חשד אין כאן חשד אין תימר מיניין אין כאן מיניין נטע פחות משלשים יום לפני שמינית ונכנסה שמינית אין תימר חשד יש כאן חשד אין תימר מיניין יש כאן מיניין ע"כ, ולכל זה אין לו ישר והסופר טעה ועירבב הכבות והחליף יש באין ואין ביש וכצ"ל נטע פחות משלשים יום לפני שביעית וכו' אין תימר מיניין יש כאן מיניין נטע פחות משלשים יום לפני שמינית וכו' אין תימר מיניין אין כאן מיניין, ועיי' תרומות פ"ב סוף הל' ג' (מ"א ע"ג). — ובכלל כל מקום שיש בבות דומות הרבו הסופרים לחטוא ובילבלו הכבות. עיי' גיטין פ"א הל' א' היה כתוב בו מתנה ואמר בפני נכתב ובפני נתחתם מאחר שעררו בטל אצל הגט עררו בטל אצל המתנה או מאחר שעררו בטל אצל הגט עררו קיים אצל המתנה, וצ"ל להפך או מאחר שעררו קיים אצל המתנה עררו קיים אצל הגט ע"ש. — דמאי פ"ז הל' ב' (כ"ה ע"ב) מתניתא מסייעא לחברייא החוכר שדה וכו' מתניתא מסייעא לדי לא החוכר שדה וכו' וצ"ל בהפך מתניתא מסייעא לדי לא החוכר וכו' מתניתא מסייעא לחברייא. גם יש חילוף אחר בסוגי' שם ואין פה המקום להאריך ועיי' בפירושו שם. — וכמה יש מן הנילבוט פאה פ"ז הל' ב' פתר חורן כל זמן שיש לו תחתיו אין לו בראשו וכו' ע"ש וכן במ"א.

הסופרים טעו וכתבו מה שצריך להיות למטה למעלה וכו'. תרומות פ"י הל' ז' (מ"ז ע"ב) ר' אבהו בשם ר' יוסי בר חנינה רובע ציר בסאתים ציר והלוא אין ציר דג טמא מציר אמר ר' אבהו חשביית יתה קרוב למאתים ע"כ והמאמר אמר ר' אבהו צ"ל קודם והלוא אין ציר וכו'. — וכן חטאו במה שכתבו „הלכה" שלא במקומה, ברכות פ"ח (י"ב ע"א) הל' ג' מה טעמהון דבית שמאי וכו' מתניתא בשולחן של שיש ושל פרקים שאינו מקבל טומאה. הלכה ד' מה טעמון דבית שמאי שלא יטמאו משקין שבמפה וכו' והנה הלכה ד' מתחלת מן מתניתא בשולחן של פרקים ושם צריך לרשום „הלכה ד" זה הטעות נמצא ג"כ במ"א.

הסופרים טעו ודילגו משורה לשורה או ממאמר למאמר ע"י תיבות דומות. דמאי פ"ז הל' ה' (כ"ו ע"ב) תמן תנינן המניח פירות להיות מפריש עליהן מעשר שני ע"כ, והוא מהמשנה דגישין פ"ג המניח פירות להיות מפריש עליהן תרומה ומעשרות מעות להיות מפריש עליהן מעשר שני. והסופר דילג מן מפריש עליהן א' עד מפריש עליהן ב'. — כלאים פ"ד הל' ד' (כ"ט ע"ב) אין תימר מלמעלן לא אמר רבי חגי כלום, והוא שיבוש גמור ע"ש. ובמס' עירובין

פ"א י"ט ע"ג, סוכה פ"א הל' א' איתא אין תימר מלמעלן יאות אמר ר' חגי
אין תימר מן הצד לא אמר ר' חגי כלום, והסופר דילג בכלאים מן אמר עד
לא אמר. ומעות כזה נמצא בהרבה מקומות ועיין לקמן סי' ג'.
הסופרים טעו והכניסו לפעמים אל תוך הספר מה שהיה כתוב על
הגליון, וכבר הערנו על זה פ"ג ד' ל"ה ע"א. ועיי' מ"ק פ"ג פ"ג ע"ג ר' חנינא בר פפא
סליק גביה ר' תנחום בר חייה נפק לגביה לביש סנטוריה מהו סנטוריה מאנין
דלא חפיתין ע"כ. ומן מהו סנטוריה עד חפיתין הוא גליון כאשר ישפוט
כל קורא.

והנה מכל אלה יש לשפוט איך טעו הסופרים ועד היאך יש רשות
להגיה הירושלמי אשר לפנינו, והקשה שבהגהות הוא מילוי החסרון במקום
שטעו הסופרים ע"י דילוג מתיבה לתיבה אם לא נמצא המילוי במקום
אחר. — ועוד יתבאר לקמן סי' ג' שחסרו לפעמים שורות שלמות במקום
שא"א לתלות הטעות בהאופנים אשר זכרנו, ואז נשוב מלהגיה ידינו ונקבל
שכר על הפרישה יותר מן הדרישה.

ב) הירושלמי בדפוס.

הירושלמי בא בדפוס או בשלימותו כל' הדי' סדרים עם קצת מס' נדה, או
איזה סדר או מסכתא בפרט. הירושלמי יצא בשלימותו בראשונה בוניציאה
בלי שנת הדפוס. ובהדף הקודם להספר (מיטלכלאטט) הקוק: תלמוד ירושלמי —
נדפס בבית דניאל בומבירגי מאנוירשא — נודה ונשכח למארי עלמא רעוה דרעוין
דיהב לנא חילא לאשלמא תלמודא דילן ובטימריה ובהרמנותא דיליה אנן
שרינן למיעבד תלמודא דבני מערבא יהא רעוא דשכנתיה תהא בסיעתא דילן
ונזכה לאתחלא ולאשלמא האי חיבורא בנין דבזיווא ונהורא דהאי חיבורא
יהכון כל אינון דתבעין אולפן וברם בקושטא דין תרע שמיא: — בוניציאה.
בהדף לפני ס' מועד:

ויבוא גוי צדיק (בראש הדף) — סדר מועד — נדפס בבית דניאל במבורגי
מאנוירשא בהרמנותה דמלכא עילאה בוצינא דקרדינותא שרינא לאדפסא
בעיקרא דגושפא סידרא תנינא דתלמודא דבני מערבא והוא סידרא דמועד
יהא רעוא דוזהרריה ינהר עלן ומימריה יהא בסיעתא דילן לאנהרא לן למיעל
בלא כיסופא בתרע פלמרוי: — בוניציאה.
בהדף לפני ס' נשים:

שומר אמונים (בראש הדף) — סדר נשים — נדפס בבית דניאל במבורגי
מאנוירשא — בשמך רבון עלטין שרינא לגלפא במאני אברא סידרא תליתאה
דתלמודא דבני מערבא והוא סידרא דנשים בכעו מינך במטו מינך דזיוך
ונהורך דנהיר תמיד ולא פסק ינהר עלאן למיהב לן חילא דניהך באורה קשוט
דלא נסטי ימינא ושמאלא בהאי חיבורא וניעול וניפוק בשלם בלא
כיסופא: — בוניציאה.

קלט

בהדף לפני ס' נזיקין (וקצת מס' נדה):

שאו שערים ראשיכם (בראש הדף) — סדר ישועות — בישו ובהורמנו
דמלכא עילאה שרינא לגלפא סידרא רביעאה דתלמודא דבני מערבא והוא סידרא
דיישועות יהא רעוא מן קדמוהי דיציין ויזהיר עילאן ויהא בסייעתא דילן לאשלמא
סידרא חמישאה וכולא תלמודא אמן:

ובסוף הספר:

עד כאן אשכחנא מהאי תלמודא ולאנא טובא לשלחא איגריין ואיגריין
בכל דוכתיין ופרינן ולאנא ולא אשכחנא אלא אילין ד' סידריין וגליפנא יתהון
בגילופין במאני אברא ופרזלא בעיונא סגין ושקלינן וטרינן בהו' טובא למיהך
בארח קשוט בגירס' הישרות עם תלת טפוסין אחרנין דוקניות דהוון קדמנא כד
הוינא מנהון בהאי חיבור וכען נצלי ונבעי רחמין מן קדם אלהא חייא עילאה
דיערע קדמנא תשלום האי תלמודא ונזכה לאשלמא ליה כדקא יאות ונזכה
לאשלמ' היד הגדול עם ההגהות מיימוניות והמגיד משנה והמגדל עוז והמורה
מקום שמגיה האשל הגדול הרב רבי דוד פ"צ קטון יצ"ו אשר כילה קוצים מן
הכרם ונזכה להתחיל ולהשלים כל שאר ספרי הקודש אמן.

וממה שנאמר בראש ובסוף הספר נוכל לעמוד על שנת ההדפסה. בראש
הספר נאמר דיהב לנא חילא לאשלמא תלמודא דילן, ובסוף הספר ונזכה
לאשלמא היד הגדול עם הגהות מיימוניות וכו', והש"ס בכלי דפוס בומבורגי
נשלם תחילת שנת רס"ג (עיי' מ"ח שנת י"ז 155) וס' היד ד' בומבורגי נדפס
שנת רס"ד א"כ נדפס הירושלמי דפוס בומבורגי שנת רס"ג רס"ד.

וממה שנאמר בסוף הספר ושקלינן וטרינן בהון טובא וכו' עם תלת
טפוסין אחרנין דוקניות וכו' נראה קצת דכבר בא הירושלמי בדפוס קודם ד'
בומבורגי, וקצת מורין ע"ז הגירסאות בס' שדה יהושע ובס' יפה מראה המשונות
לפעמים מהגירסאות שלפנינו וכמו שהערנו לעיל. אך לא נשמע מעולם
שהירושלמי נדפס בכלל או בפרט קודם הדפסת בומבורגי ואפשר שנדפסו
איזה מסכתות ואבדו באורך הזמן. — ויותר נראה שתי' טפוסין לאו דוקא
והכונה על כתבי יד עיי' לקמן ס' ג'.

בדפוס זה מסודרת המשנה דכל הפרק בראש כל פרק ופרק וכל משנה
מצויינת במ' „הלכה“ ואח"כ באה הגמ' החוזרת על המשנה ומצויינת הלכה
של המשנה: הלכה ב', הלכה ג' וכו' (הלכה א' אינה צריכה ציון) ומפרישת אותה.
ולפעמים בא בגמ' „הלכה“ בלי שום מאמר המשנה ולפעמים הובאו בהציון
איזה מלות מהמשנה וכאשר הוא בציוני תלמוד בבלי. — ומס' ברכות
יוצאת מן הכלל, המשנה טובאה לרוב בשלימות בהציון והיא משונה לפעמים
בנוסחתה מן המשנה בראש הפרק (עיי' לעיל פ"ג). — ובאיזה מסכתות לא
נוכר הלכה ב' הלכה ג' ובא לבד הלכה, הלכה. וכן הוא במס' ברכות.
ולפעמים בא בגמרא במקום הלכה „מתני“ עם איזה תיבות של המשנה
דראש הפרק ולא נוכר מתני' ב' מתני' ג'. (במס' שבת.) ולפעמים

נרשם פיס' (פיסקא) ולא נאמר פיס' ב' פיס' ג' (במס' עירובין). ובמס' מעשרות פ"א ומס' קדושין פ"ד בא בערכוביא הלכה ופיס'. — ולפעמים ציון ההלכה אינו מדויק כלל ובא הלכה ב' וקאי על משנה ג' וכו' וכבר הערנו ע"ז בדה"ט 265.

הקלף והאותיות יפות ואך לפעמים אין להבדיל בין האותיות הדומות ב"ת כ"ף, דלית ר"ש.

בדפוס זה בא בקצת מקומות — והם מעטים — ס"א. ברכות ו' ע"ב והממונה ממצעו בינו לבין העם משנה אחרונה ס"א ראשונה. — שנועות סוף פ"ח ראה עדי טביחה באין ואמר טבחתו מאחר שאין ס"א שיש, בהודייתו ממש פטור ס"א חייב.

הירושלמי נדפס שנית בשלימותו קראקא. בדף שלפני הספר חקוק: תלמוד ירושלמי. נודה ונשכח למארי עלמא וכו' וכמו שהוא בדפוס ויניציאה (בומבירגי). ועוד נוספו שם איזה שורות המספרות מעלת הספר וכי נוסף פה פירוש (והוא הפירוש הקצר הנזכר לעיל), ובסוף הדף: „נדפס פה קראקא תחת ממשלת אדונינו המלך האדיר זיגמונד השלישי וכו' הוקם על ידי יצחק בן הר"ד אהרן זצ"ל מקק פריסטיין מן המיצר קראתי ה' וכו'". (שנת שס"ט). הפרט נבלע באותיות הפסוק, וכן הוא בדרבה דפוסים הבאים להלן ואנחנו נכתוב תמיד בקיצור הפרט העולה מן הפסוק). — מעבר לדף נמצאה הקדמה המספרת בשבח הירושלמי וכי אינו נמצא וכי המדפיס שינס את מתניו להוציא לאור וראוי לכל מבקש ה' להכניסו אל ביתו. — ונספה אל ההקדמה שיר חרוזי וענינו כענין ההקדמה. — ובסוף הספר מסיים עד כאן אישכחנא מהאי תלמודא וכו' וכמו שהוא בדפוס ויניציאה עד וזכה לאשלמא ליה כדקא יאות.

הירושלמי ד' קראקא הוא העתקה דף בדף ואות באות של הירושלמי ד' ויניציאה (ואך בס' זרעים נמצאו איזה שינויים) והמדפיס הכחיד תחת לשונו המקור אשר ממנו לקח הדפוס הזה, ולא הזכירו גם ברמז. ובמס' ברכות שינה לטוב והציג אצל ההלכה סימן מספר ההלכות, הלכה ב' הלכה ג' וכו', אבל הרע לעשות במה שנאו בו טעיות אשר לא נמצאו בד' ויניציאה. גם הציג השמות בראשי תיבות אשר הן בד' ויניציאה במילואם, כגון ר"ש ונשאר הדבר בספק אם הוא ר' שמואל או ר' שמעון, ר"ח ונשאר הספק אם הוא ר' חנינה או ר' חנניה או ר' חנינא או ר' חסדא. — עוד זאת השחית המדפיס שלא השאיר ריוח בין הלכה להלכה וילאה הקורא למצוא ההלכה.

הקלף של ד' קראקא שחור מאוד והאותיות לפעמים מקולקלות ובפרט באותיות הדומות.

על פי הירושלמי ד' קראקא נדפס מאז והלאה הן הירושלמי בשלימות הן איזה סדר או מסכתא בפרט ואך מעטים יוצאים מן הכלל וכאשר נזכר להלן.

הירושלמי נדפס שלישיית בשלימות בקראטאשין, ועל הדף שלפני הספר חקוק: „תלמוד ירושלמי כמו שנדפס בוויניציאה בשנת (ה' אלף רפ"ב*) (ל"ע) עם פירוש קצר על הגיליון כבדפוס קראקא (משנת ה' שס"ט) ונלוו אליו הגהות ומראה מקום ממסכתא למסכתא בירושלמי ובש"ס בכלי מכילתא ספרא ספרי תוספתא מדרשים. הובא לבית הדפוס מאת מה"ו בן ציון בעהרענד קראטאשין בשנת תרכ"ו לפ"ק. ובדף ב' נמצא הקדמה להמוציא לאור ובה מעתיק דברי המגיהים ד' ויניציאה בסוף הספר ודברי המדפיס ד' קראקא בהקדמתו, גם מזכיר שמות החכמים מחברי ההגהות ומראה מקום של דפוס ה, והם הרב מ"ה זלמן בראן רב בשניידעמיהל, הרב מ"ה יודל מסלאבאדקי ז"ל, הרב מ"ה מרדכי בן מ"ה יצחק יהודה ווייסמאן חיות מטארנאוו. הדפוס הוא על קלף יפה ובאותיות מהודרות והוא מלה במלה בדפוס קראקא (אלא שנוספו עוד טעויות בדפוס זה). ומה שכתוב בפתח הספר „כמו שנדפס בוויניציאה“ לא דיבר המדפיס נכונה, כי לא היה כלל לפניו ד' ויניציאה וכאשר מוכח מן הספר.

הירושלמי נדפס רביעית בשלימות בוויטאמיר משנת תר"כ עד תרכ"ז בדפוס הישותפים נכדי הרב מסלאוויטא מ"ה הנינא ליפא ומ"ה יהושע הישל שפירא עם פירושים שונים ועם נר מערבי ועין משפט מהרבנים מ"ה זאב איטינגא ומ"ה יוסף שאול הלוי נאטאנואהן, ועם גיליון הש"ס מהרבנים אלה. נר מערבי כולל מסורת הש"ס בכלי וירושלמי תוספתא מכילתא וכו' ועין משפט מורה מקום החלכה במייטוני סמ"ג וש"ע. — גיליון הש"ס כולל הערות וחדושים מאת הרבנים אלה. — ועל צד הירושלמי נרשם מקום פסוקי תנ"ך המובאים בתלמוד זה.

הדפוס הזה הוא על קלף יפה מאוד ובאותיות מהודרות אין כמוהו לטוב בכל דפוס ירושלמי, אך על זאת ידוה לב הקורא שלא הציגו המדפיסים כל המשנה של הפרק בראש הפרק כמו שהוא בדפוס ויניציאה וקראקא, ועי"ז שגו במס' ברכות ולא הביאו הפסקא פ"ט ר' יהודא אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שברא את הים בזמן שרואהו לפרקים אומר ברוך עושה בראשית, וכן פסקות אחרות המשונות מן המשנה (עיי' לעיל פ"ג). גם לא הדפיסו כלל משניות הפרקים אשר אין להן גמרא, וכבר הראינו בס' דרכי המשנה פ"ג מה שיש בזה מן ההפסד.

המדפיסים לא גילו ע"פ איזה כתב יד או דפוס הדפיסו הירושלמי, והם לרוב ע"פ ד' קראקא.

ונכתוב על הסדר איך יצאו לאור חלקי הירושלמי של דפוס זה. בשנת תר"כ יצא לאור ס' מועד עם פ' קרבן העדה ושירי הקרבן (ונר מערבי וגיליון הש"ס והם בכל סדר ואין צורך לכפול ולשנות זכרונם בכל סדר). ובסוף הסדר פ' פני משה ומראה הפנים ויצא פה בראשונה לאור. בשנת תרכ"ה יצא לאור ס' נויקן עם פ' פני משה ומראה הפנים

ונוספו עליו חידושים נקובים בשם ציון ירושלים מאת הגאון מו"ה יוסף
שאול הלוי נאמאנזאהן.

בשנת תרכ"ו יצא לאור ס' זרעים עם פי' פני משה ומראה הפנים ועם
פי' מו"ה אלעזר איזקרי (והוא מכ"י אקספארד) על מס' ברכות. ושני פירושים
אלה יצאו פה בראשונה לאור. — וס' זרעים נראה קצת ע"פ דפוס
אמשטירלדס עי"י לקמן.

בשנת תרכ"ז יצא לאור ס' נשים עם פי' קרבן העדה ושירי עדה, ועם
פי' פני משה ומראה הפנים ועם ציון ירושלים.

אלה הם דפוס ירושלמי בשלימות. ופרטי דפוס ירושלמי הם:
לפי סדריו, „תלמוד ירושלמי סדר מועד עם פי' קרבן העדה ותוספות
המכונים שירי קרבן מהרב הגאון הגדול חכם הכולל מהור"ר דוד נר"ו אב"ד
דק"ק דעססא נדפס בק"ק דעססא שנת תק"ג.

תלמוד ירושלמי סדר נשים עם פי' קרבן העדה וכו' (כמו בס'
מועד) נדפס בק"ק ברלין שנת תקי"ז.

ואלה ב' סדרים הם ע"פ ד' קראקא ונשתנו לגרעון במה שלא בא
המשניות בראש הפרק וחסרו הפרקים אשר אין להם גמרא.

„תלמוד ירושלמי מסדר נשים עם פי' פני משה והוא חיבור נפלא
מעשה רב ונורא אשר פעל ועשה והוציא לאורה הוא החכם השלם והכולל
ה"ה הרב המופלג כמו"ה משה מרגלית וכו' ואל פניו יצא נוגה לו סביב
ומראהו עמוק מן האור והם תוספות מרובה על העיקר נחמדים מזהב וכו'
וקראם בשם מראה הפנים. שנת תק"י באמשטירדס.

„תלמוד ירושלמי מסדר נזיקין עם החיבור פני משה וספר מראה
הפנים אשר חיבר ואיזן ותיקן הרב הכולל הגאון המופלא כמוהר"ר משה
מרגלית וכו' שנת תק"ל ליוורנו.

גם אלה שני סדרים נשתנו במה שלא באו המשניות בראש הפרק וחסרו
המשניות אשר אין להן גמרא.

סדר מועד מן תלמוד ירושלמי עם פי' קרבן עדה (העדה) ושירי
קרבן בשני חלקים, ונצמדו אחרי כל חלק וחלק הגהות ותיקונים וגם חידושים
והוספות רבות, אשר מקרוב באו מהרב המאה"ג המפורסם מו"ה נחום טריביטש
נ"י וכו' ונקראים בשם שלום ירושלים ונוסף לזה כל מראה פרטי מסכתות
הירושלמי. וז"ע תקפ"א.

„ספר שדה יהושע הוא ביאור לקצת מסכתות מהתלמוד ירושלמי
החלק הדיני ממנו אשר ביאר ברוב בנין ורוב ענין התור' הגדול הדין המצויין
רב ועצום חסר מגזע היחס כמוהר"ר יהושע בנבנשתה וכו'. קושטנדינה שנת
תכ"ב. — וכא פה התלמוד ירושלמי דמס' ברכות פאה ערלה חלה בכורים,
וההגדות נשמטו כאשר כתבנו לעיל. — הדפוס נשחת מאוד והאותיות
מטושטשות.

„תלמוד ירושלמי עם פירוש על קצת מסכתות מס' מועד וס' נשים
וס' נזיקין הנקרא שדה יהושע. קושטנדינא שנת תקי"ד. — בזה הדפוס באו

לכד המסכתות דס' מועד נשים ונזיקין אשר להם הפירוש שדה יהושע (עיי' לעיל). הדפוס הוא נעלה מאוד על הדפוס הקודם.

„תלמוד ירושלמי מן מסכת ברכות וס' זרעים כולה ומסכת שקלים עם פירוש מספיק מאוד ותוספות קצת אשר אינן חיקק וחבור (וחיבור) התורני הרבני מו"ה אליה בן מו"ה יהודה ליב זצ"ל מתגורר במדינת פולדא ע"פ התוספתא והמכילתא וכו'. אמשטירלדס שנת ת"ע. — הדפוס הזה מלא שיבושים וגם משונה מאוד מדפוס ויניציאה וקצת נראה שהוא נעשה ע"פ איזה כ"י אשר מצא המדפיס, אף שהמדפיס והמפרש לא דברו מזה מאומה, ויותר מזה המפרש תמך ברוב מקומות פירושו על ד' קראקא ולא הרגיש שהד' זה משונה מד' קראקא. — הכ"י אשר היה לפני המדפיס הוא לפעמים מעולה על הכ"י אשר היה לפני המדפיס ד' ויניציאה, וברוב מקומות הוא נופל ממנו והוא מלא טעויות ושיבושים. עיי' דמאי פ"ה י"ד ע"א ר' יוסי בשם ר' יונה בשם חזקיה אין בלילה וכו' (וכן הוא בד' קראקא וקראטאשין) והוא שיבוש גמור כאשר מורה הכפל „בשם“, ובד' ויניציאה שם כ"ד ע"ד בא על נכון ר' יוסי בשם ר' פדיה ר' יונה בשם חזקיה, ועיי' בר"ש. — בדפוס זה שם מתניתין פליגא על ר"י בגרוגרו' ובתמרים בולל ונוטל, ובמשנה איתא בתמרים ובגרוגרות. ובד' ויניציאה מתניתין פליגא על ר' יוחנן ובתמרים ובגרוגרות וכו'. — כלאים סוף פ"ט בדפוס זה ר' ירמיה בעי הוא ובנו מהו שיצטרפו בכלאים הואך עכידא הוא לביש מאנין דכתין ושעק פיסקי דלמר ועגלה על תרויהון ע"כ ואין שחר לזה. ובד' ויניציאה הך עכידא הוא לביש מאנין דמר ובריה לביש מאנין דכיתן נסב פיסקי דאמ' ועגלה על תרויהון. — וכן נמצאו הרבה שיבושים בדפוס אמשטירלדס ולפעמים נפקדו שורות שלימות. דמאי פ"ב ו' ע"ב ר' אבהו אמר רבי אמר אחר מקומו והורי ליה כהדא דר"א ב"ד שמעון. ובד' ויניציאה כ"ב ע"ד ר' אבהו אמר רבי אומר אחר מקומו ור' אלעזר בי ר' שמעון אמר אח' מעמדו ר' אבהו אומר אחר מקומו והורי ליה כהדא דר' אלעזר בי רבי שמעון. — ולפעמים הגי' בדפוס אמשטירלדס מכוונת יותר מד' ויניציאה. דמאי פ"ד י' סוף ע"ב עד שלא נראה לעשר מעשר בנתיים. ובד' ויניציאה כ"ג סוף ע"ד עד שלא נראה לעשר בנתיים. אבל קצת נראה שהגי' במקומות כאלה הן תקונים מידי המגיהים. — בדפוס זה שמות התנאים והאמוראים הם לרוב בראשי תיבות ר"מ ר"י ר"ש וכו'.

„תלמוד ירושלמי מן מסכת בבא קמא ובבא מציעא עם פירוש מספיק מאוד ותוספות קצת אשר אינן מהר"ד אליהו וכו' מתגורר במדינת פולדא וכו'. אופיבאך שנת תפ"ה.“

תלמוד ירושלמי מן מסכת בבא קמא בבא מציעא בבא בתרא עם פי' מהר"ד אליהו וכו'. פראנקפורט דמיין שנת תק"ב.“

„תלמוד ירושלמי סנהדרין שבועות מכות עם פי' קרבן העדה ושירי קרבן בלא הודעת מקום וזמן הדפוס (שיטלבלאטט).“

תלמוד ירושלמי ברכות עם פני משה ומראה הפנים בלא הודעת מקום וזמן הדפוס.

„מס' שקלים עם תלמוד ירושלמי עם הגהות הגאון ר' אליהו מוילנא
ופי מ"ה ישראל בן מ"ה שמואל, הובא בראשון לרפוס במינסק שנת תקע"ב
ועתה פעם שנית שטעמטין תרכ"ג."

„מס' שקלים תלמוד ירושלמי עם פי פני זקן מהריב מ"ה יצחק
מקאמארנא. לכוב תר"א."

„ספר שערי ירושלמי כולל א) פירוש נחמד על סדר זרעים עם
הגהות על ב' מס' דמאי ושביעית מרבינו הגדול מאור הגולה הגר"א מוילנא
ב) הגהות וחידושים על איזה מסכתות משאר סדרים מהירושלמי ג) הגהות
וחידושים על איזה מסכתות מתלמוד בבלי והר"ף מכבוד הרב הגאון הגדול
וכו' מ"ה דובערוש אשכנאזי. ווארשא תרכ"ו."

ג) כתבי יד של הירושלמי.

כתבי יד של הירושלמי ספו תמו ואינם גם בנתי עקד הספרים בפאריז,
לאנדאן, מינבען וכו' (ואפשר שכ"י גנוז ברומי בוואטיקאן), ואך בבית העקד
הספרים בעיר לידן במדינת האללאנד נמצא כ"י של הירושלמי והוא מעובן המלומד
הגדול סקאלינער. הכ"י הוא בשני כרכים גדולים (פאליאנטען), הכרך הראשון
כולל ס' זרעים ומועד עם איזה דפים דמס' יבמות, הכרך השני ס' נשים חוץ
מן אותן דפים דמס' יבמות הכתובים בכרך הראשון (והוא ע"י שגיאת המדבק
ספרים — בוכנינדר — אשר שנה ג"כ במ"ס עירובין ולא דיבק הדפים כסדרן)
עד סוף נזיקין ואיזה דפים דמס' נדה וכמו שהוא בד' ויניציאה. — בסוף
ס' מועד גילה הסופר שמו ושנת הכתיבה, וז"ל:

אני יחיאל ב"ר יקותיאל ב"ר בנימין הרופא נ"ב"ת"א" כתבתי זה הספר
ירושלמי מסדר זרעים ומסדר מועד לר' מנחם ב"ר בנימין ב"ר מנחם והעתקתי
מספר משובש ומוטעה הרבה עד מאוד ומה שיכולתי להכין ולהשכיל בו
הגהתי בו כפי עניות דעתי, וידוע אני שלא הגעתי לתכלית השיבושים והטעויות
אשר מצאתי בהעתק שהוא ואפי' לחציים לפיכך הקורא בספר הזה וימצא בו
שיבושים וטעויות ידיניני לזכות ואל יתלה כולם בי והשם ברחמי יסלה ודוני
וינקיני משגיאות כמה שני שגיאות מי יבין מנסתרות נקיני הרחמן יזכה ר' מנחם
ב"ר בנימין ב"ר מנחם להגות בו הוא חרעו חרעו זרעו עד סוף כל הדורות
ויקיים עליו ועל זרעו ועל זרע זרעו וקרא שכתוב לא ימוש ספר התורה הזה
מפיך והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות כל הכתוב בו כי אז תצליח
את דרכיך ואז תשכיל ונשלם ב"ב ימים לחודש שב"ט של שנת חמשת
אלפ"ם וארבעי"ם (ט"ס) ותשע"ה וארבעים לבריאת עולם.

יחדתי תני תורה ליוצרך	אשר תמיד ידי עבדו מסעד
וגם עתה תמכני בחסדו	לפניי להיות... הולך... וסועד
שני סודרי ירושלמי לכלות	בסדר הזרעים גם בטועד

ואלה הדברים נשנו בסוף ס' נזיקין (אך במקום מס' זרעים ומס' מועד כתוב מס' נשים ומס' נזיקין גם נפקד השיר 'יחודתי וכו'), והותם: ונשלם ככ"ה ימים לחודש אדר הראשון של שנת חמשת אלפים ותשעה וארבעים לבריאת עולם.

הכ"י כתוב באותיות יפות ושחורות ואך באיזה מקומות קצת הכתב מטושטש. המשניות באות בראש כל פרק, והפרק נחלק להלכות. המאמר הנשנה ונכפל בכ' מסכתות נכתב בכ"י רק במס' אחת ונשמט במס' אחרת. עיי' ד' ויניציאה ברכות פ"א ב' ע"ג דלמא ר' חייא רבא ור' שמעון בן הלפתא הוו מהלכין בהרא בקעת ארבל וכו' ונשנה יומא פ"ג מ' ע"ב, ובכ"י נשמט במס' יומא. — בד' ויניציאה ברכות פ"ב ד' ע"ב ר' יוחנן הוה מסתמך על רבי יעקב בר אידי והיה ר' אלעזר חמי ליה וכו' ונשנה ג"כ בשינוי קצת שקלים פ"ב מ"ז ע"א, ובכ"י נשמט במס' שקלים (והמאמר זה משולש סוף מ"ק פ"ג ע"ג ושם הוא ג"כ בכ"י). — בד' ויניציאה פסחים פ"י הל' א' זעורה שאל ר"ל יאשיה כמה הוא שיעורן של כוסות וכו' עד סוף ההלכה ונשנה שקלים פ"ג מ"ז ע"ב, ובכ"י נשמט במס' שקלים. — ולפעמים כתוב בכ"י קודם השמטה גר"ש (עיי' לעיל ל"ז ע"א). בדפוס וויניציא' סוטה פ"א הל' א' רבא בשם ר' ירמיה אף בעידי סימנין כן וכו' עד סוף ההלכה ונשנה מס' כתובות פ"ב כ"ז ע"ג, ובכ"י נשמט במס' כתובות וכתוב שם,, גרש בהילכתא קדמייתא דסוטה". — בכורים פ"א ס"ד ע"א תמן תנינן ר' יהודה אומר בת גר זכר כבת חלל זכר וכולהון מקרא אחד הן דורשין וכו' ונשנה בענינו קידושין פ"ד ס"ז ע"א, ובכ"י הוא לכד במס' קידושין (כי שם מקומו) ונשמט במס' בכורים וכתוב שם,, גירש בקידושין פרק רביעי עשרה יוחסין הל' ו' ר' אליעזר בן יעקב או".

ונראה שזה היה מנהג הסופרים להשמט במס' זאת מה שבא כבר במס' אחרת, וכזה יובן כמה שנראה לפעמים זר בדברי רבותינו בעלי התוס' שהשמטו הירושלמי במקומו והביאו המאמר ממקום אחר. עיי' תוס' סוכה י"ט ע"א ד"ה לא יהא ובירושלמי דברכות פ"ג שאכלו משמע דאויר מצטרף ואין ישנים תחתיו כפי' הקונט' והו' לישונו אנן קיימין בסוכה וכו', והנה זה הירושלמי הוא מלה במלה במקומו בסוכה שם והתו' מביאין הירושלמי דג' שאכלו. — שם מ"ד ע"א סד"ה והא א"ר יוחנן ודכוותיה אישבחן פרק אין מעמידין (צ"ל פרק ר' ישמעאל) דא"ל ר' יוחנן לר' חייא בר אבא הלין תלת מילין סלקין מן גביכון ע"כ, והמאמר זה הוא כאן בסוכה במקומו. — כתובות ע"ח תו' ד"ה נפלו לה במס' פיאה דירושלמי פרק ב"ש בעי ר' תנחום קמי ר' יוסף אמאי לא תני ליה גבי דברים שהם מקולי ב"ש וכו', והוא פה בירושלמי במקומו. — ולפי מה שיצא לנו מהכ"י אין אנו מוכרחים לנוס לעזרה שכ"י של בעלי התו' היו חסרים במקום זה (עיי' לעיל), אבל נאמר בבירור בכ"י של תו' השמיטו הסופרים אלה מקומות של הירושלמי במס' סוכה ומס' כתובות ומס' ע"ז לפי שהיו כתובים במס' ברכות פאה ובע"ז, (ובע"ז אף שהיא מאוחרת למס' סוכה יען שעיקר מקום השיטה הוא בע"ז).

ונחזור לכ"י דליידן. מלבד אלה השמטות שזכרנו אשר השמיט הסופר בכונה נמצאו השמטות ע"י מהירת הסופר אשר דילג מתיבה לתיבה הדומה לה או משורה לשורה או כמה שורות ולפעמים גם באותה שורה. והטעיות אלה רבו כמו רבו בכ"י זה ונזכיר קצתן לדוגמא. בדפוס ויניציאה תרומות פ"א הל' ב' (מ"ז ע"ד) ומפני שצריכין מחשבה יהא משקה סרוח מעיקרו טמא הואיל והן צריכין מחשבה יהא סרוח מעיקרו טהור. ובכ"י ומפני שצריכין מחשבה יהא משקה סרוח מעיקרו טהור, ודילג הסופר מן יהא הראשון עד יהא האחרון. — בדפוס ויניצי' מ"ש פ"א הל' ג' (ג"ב ע"ד) מה נפקה מביניהון וולדה בכור והקדישה שלמים מאן דאמר לא התירה התורה לקח בכסף מעשר אלא שלמים בלבד קריבה מאן דאמר בלקחתה פקעה ממנה קרושת מעשר אינה קריבה. ובכ"י מה נפקה מביניהון וולדה בכור והקדישה שלמים מאן דאמר בלקחתה פקעה ממנה וכו' ודילג הסופר מן מאן דאמר הראשון עד מאן דאמר השני. — שבת פ"א הל' א' (י"ג ריש ע"א) בדפוס ויניצי' רבי אבהו אומר בשם רבי אלעזר בשם רבי יוחנן היה עומד ברשות הרבים וזרק למעלה מעשרה רואין שאם תפול אם נחה בתוך ארבע אמות פטור ואם לאו חייב והתני שמואל מרשות הרבים לרשות הרבים ורשות היחיד באמצע רואין שאם תפול נחה בתוך ארבע אמות פטור ואם לאו חייב תמן את אמ' אין הרשות הרבים מצטרפת וכו'. ובכ"י ר' אבהו א' בשם ר' אלעזר בשם רבי יוחנן היה עומד ברשות הרבים וזרק למעלה מעשרה רואין שאם תפול נחה בתוך ארבע אמות פטור ואם לאו חייב תמן את א' אין רשות הרבים מצטרפת, ודילג הסופר כמה שורות מן ואם לאו חייב הראשון עד ואם לאו חייב השני. — ודילוגים כאלה הן קטנים הן גדולים נמצאים כמעט בכל פרק. ולפעמים חסר קצת המאמר בסופו ע"י דילוג מחמת תיבות דומות. פאה פ"ז כ' ע"א בדפוס ויניציאה אי זו היא עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף יש לה כתף אבל לא נטף אבל לא כתף לבעל הבית, ובכ"י חסרין התיבות יש לה כתף וכו' הרי היא של בעל הבית. — תרומות פ"ד הל' ה' ט"ב ע"ד בדפוס ויניצי' כמה דבית שמאי אמרין קדשו מדומעין כן רבי אלעזר אומר קדשו מדומעין, ובכ"י כמה דבית שמי אמרין קדשו מדומעין, והשאר חסר.

ולפעמים השמיט הסופר קצת המאמר בכונה ואין לעמוד על סוף דעתו. בדפוס ויניצי' פסחים פ"ז הל' ט' (ל"ה ע"א) אמר רבי בון בר חייא ירדו לה כשיטת רבי ישמעאל כמה דר' ישמעאל אמר תמן תינוק שעבר זמנו נימול בין ביו' ובין בלילה והכא עיבר זמנו נשרף בין ביום בין בלילה. ובכ"י א' רבי בון בר חייא ירדו לה כשיטת ר' ישמעאל כולי ע"כ, ומי יודע למצוא פשר הדבר? ור' ישמעאל לא נמצא בכל הסוגי'.

בהכ"י נמצאים הרבה ראשי תיבות: ה"ק במ' הקב"ה יש' במ' ישראל, א' במ' אמר, ר' במ' רבי, ורק באמוראי דבבל נכתב תמיד רב ע"י לעיל ריש פ"ד. הודושלמי ד' ויניציאה מסכים עם הכ"י זה אלא שמתחיל הראשי תיבות. ה"ק הוא בדפוס הקדוש ברוך הוא או הקב"ה, יש' בדפוס ישראל, א' בדפוס

אמר או אמ', וכן לרוב רבי ולפעמים ר'. — גם זאת להדפוס ויניציאה שהדילוגים של הכ"י כתובים במילואם. — וכבר הבאנו לעיל מאמר המגיהים ד' ויניציאה בסוף הספר שכתבו: ושקלינן וטרינן בהון טובא למהך באורח קשוט בגורם הישרות עם תלת טפוסין אחרנין דוקניות דהוון קדמנא. גם הערנו שנראה הכונה על ג' כ"י. ואפשר שהכ"י זה היה במספר אלה ג' טפוסין (כ"י) אבל יש בזה מקום ספק, כי נמצאו טעויות בד' ויניציאה אשר אינן בכ"י זה. עיי' בדפוס פאה פ"א ט"ז ע"ג אמר ר' יודן קפודקיא בעא קומי ר' יוסי תמן אמרינן זרעי אילן קרויין זרעים וצ"ל אין זרעים וכו' וכן הוא בכ"י (*). בכ"י כתובים הרבה הגהות על הצד והן באות למלא הדילוגים וקצתן לתקן הטעויות. וההגהות אלה אינן מיד הסופר הכ"י כאשר ניכר מתוך האותיות וגם מתוך הדיו הדיחה בהגהות (ואך איזה הגהות למלא הדילוג הן מיד הסופר ונער יכתבן). — וקצת ההגהות נכתבו בדיו שחור וכאותיות משונות מן שאר ההגהות, וזה מורה שהיו שני מגיהים זה אחר זה, והאחרון מילא מה שלא כתב הראשון. וזה ניכר בפרט שבת פ"א הל' א' בגליון המאמר ח' ר' אבהו א' בשם ר' אלעזר וכו' שהבאנו לעיל.

הגהות אלה נראין נלקחין מהירושלמי ד' ויניציאה. ובע"ז פ"ב הל' ב' נמצא מקום ריק בכ"י באמצע השורה ובהגהה על הצד כתוב, "ישו בן פנדרא" והוא בד' ויניציאה ע"ז שם מ' ע"ד. — ולפעמים ההגהה באה לבאר איזה מלה. כתובות פ"ה הל' ח' (בדפוס ל' ע"ב) דאינון לעיי וכתוב על הצד, "פי' יגיעין עיף ויגע בתרגום ירושלמי לעיין ומשלהן. — ונמצא בד' ויניציאה חלה פ"ג ג"ט ע"ב על הצד, "גר' הר"ש בן אדרת דלא" ולא נמצא בהגהה בכ"י, ואפשר שלא חש המגיה לכתבו, יען שאינו בעיקר הספר ד' ויניציאה.

(* ועיי' גם 'Catalogus codicum Hebraeorum Bibliothecae Academiae Lugduno — Batavorum auctore M. Steinschneider, p. 342. וזה סלמך שם שהיכושלמי ד' ויניציאה נדפס ע"פ הכ"י זה הוא שלל בדיוק ולכ"ך סיקון, הלוח כנס ונאמרים חקרים צהכ"י והם נוולאים צד' ויניציאה וכונו שכתבנו. ודי אס נאמך שהכ"י דליידן היה צחוך הג' כ"י אשך וזה נדפס היכושלמי ד' ויניציאה.